

УДК 131.30(477.613.5)

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2023-1-2>

Дудченко Володимир Степанович

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри соціальної роботи, психології та соціокультурної діяльності,

Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»

vds190565@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-9710-2895

Поліщук Олександр Сергійович

доктор філософських наук, професор,

проректор,

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

Prokurator2007@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-9838-7105

Дудченко Анна Володимирівна

студентка,

Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»

vds190565@gmail.com

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКІ РОЗДУМИ

У процесі наукового дослідження актуалізуються процеси формування суспільства, заснованому на гуманізмі, духовних ідеалах, новопосталої гуманістичної педагогіки і соціальної роботи кризь призму психологічних аспектів, на етапі формування нової етико-моральної реальності військового стану і російської агресії.

Наша мета полягає в тому, щоб долучитись до ґрунтовного вивчення психологічних аспектів соціальної роботи в умовах війни з урахуванням спеціальної педагогічної діяльності, яку розуміємо як процеси залучення всього суспільства, а також суб'єктів соціально-політичних процесів зі спеціальними освітніми потребами до суспільного життя і життєдіяльності місцевих громад. Перш за все слід поставити тих учасників соціальної дії, які мають проблеми у фізичному чи душевно-психологічному розвитку. Ці процеси приводять до рефлексії і використання методів, які сприятимуть кожному індивідууму, дитині, здобувачу з особливими потребами повноцінно брати участь у політико-суспільному житті нашої держави, яка перебуває в стані бойових дій.

Унікальні соціально-політичні патерни розвитку цивілізації створюють своєрідні економіко-культурні тенденції відносно майбутнього актора суспільної діяльності, якого потрібно навчити, сформувати до найрізноманітніших життєвих ситуацій за допомогою освіти і виховання, культури й науки, в системі певної культурної стадії розвитку держави. Вивчаючи історичну мінливість дискурсу педагогіко-психологічної теорії та практики, зазначаємо, що зі зміною соціально-економічних формацій в історичному кроці цивілізацій вони наблизяться до людини та її психіко-соматичних станів (людиномірність) в усій повноті психологічного, духовно-тілесного розвитку і самовдосконалення суб'єкта соціокультурного дискурсу в умовах війни та повоєнних реаліях.

Наукові напрацювання розширюють можливості психологічної науки і практики соціальної роботи в умовах військового часу, інклюзивної педагогіки для осіб зі спеціальними освітніми потребами на фундаменті духовності функціонування країни і збереження її суверенітету та територіальної цілісності. Психологічні особливості соціальної роботи можуть застосовуватись у концептуалізації інклюзивної педагогіки, філософії освіти, залучатись до усвідомлення та прогнозування нагальних проблем українського соціокультурного буття, вирішення реальних політичних проблем нашої Батьківщини в умовах військової агресії російської федерації на регіональному і глобальному рівнях, подоланні релігійних, політичних, конфесійних розбіжностей. Переосмислена проблематика допоможе формуванню збалансованої особистості для людей з особливими потребами, посттравматичними синдромами, а також сприятиме соціалізації та самореалізації в повоєнному середовищі і агресивному світі воєн, агресії і насилля.

Ключові слова: психологічна рефлексія, специфіка соціальної роботи, військовий стан, посттравматичні синдроми, соборність України.

Dudchenko Volodymyr Stepanovych

PhD in Philosophy, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Social Work, Psychology and Sociocultural Activities,
Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education “Kamianets-Podilskyi State Institute”

Polishchuk Oleksandr Serhiyovych

Doctor of Philosophy, Professor,
Pro-rector,
Khmelnitskyi Humanitarian and Pedagogical Academy

Dudchenko Anna Volodymyrivna

Student,
Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education “Kamianets-Podilskyi State Institute”

**PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF SOCIAL WORK IN WAR CONDITIONS:
HISTORICAL AND PHILOSOPHICAL REFLECTIONS**

In the process of scientific research, the object of our scientific reflections is the actualization of the processes of forming a society based on humanism, spiritual ideals, newly emerging humanistic pedagogy and social work through the prism of psychological aspects, at the stage of forming a new ethical and moral reality of the state of war and Russian aggression.

Our goal is to participate in a thorough study of the psychological aspects of social work in the conditions of war, taking into account special pedagogical activities, which we understand as processes of involvement of the entire society, as well as subjects of socio-political processes with special educational needs in public life and life activities of local communities. In the first place, those participants of social action who have problems in physical or mental and psychological development should be put. These processes lead to reflection and the use of methods that will help every individual, child, person with special needs to fully participate in the political and social life of our state, which is in a state of hostilities.

The unique social and political patterns of the development of civilization create peculiar economic and cultural trends, relative to the future actor of social activity, who must be trained and formed for the most diverse life situations with the help of education and training, culture and science, in the system of a certain cultural stage of the state's development.

Studying the historical variability of the discourse of pedagogic-psychological theory and practice, it is indicated that with the changes of socio-economic formations in the historical step of civilizations, they will get closer to man and his psycho-somatic states (human dimension) in all the fullness of psychological, spiritual-physical development and self-improvement sub object of socio-cultural discourse in the conditions of war and post-war realities.

Scientific developments expand the possibilities of psychological science and the practice of social work in wartime conditions, inclusive pedagogy for people with special educational needs on the basis of the spirituality of the functioning of the country and the preservation of its sovereignty and territorial integrity. Psychological features of social work can be used in the conceptualization of inclusive pedagogy, philosophy of education, involved in understanding and forecasting urgent problems of Ukrainian socio-cultural existence, solving real political problems of our Motherland in the conditions of military aggression of the Russian Federation at the regional and global levels, overcoming religious, political, and confessional differences. Rethought problems will help to form a balanced personality for people with special needs, with post-traumatic syndromes and will promote socialization and self-realization in the post-war environment and the aggressive world of wars, aggression and violence.

Key words: psychological reflection, specifics of social work, martial law, post-traumatic syndromes, the unity of Ukraine.

Вступ. Актуальність новопосталої проблематики збереження державного суверенітету і територіальної цілісності нашої держави, стратегія консолідації української нації, проблема духовного єднання суспільства в умовах військової агресії російської федерації належать до визначальних завдань. Це надважливо як стосовно геополітичної стратегії, науково-пізнавальної рефлексії психологічних особливостей соціальної роботи в умовах військового часу, так і щодо суспільно-політичної практики, соціальної реабілітації воїнів ЗСУ і внутрішньо перемішених осіб в політичних реалій військового стану і невизначеного сьогодення.

Мета та завдання статті. Однією з яскравих ознак сучасного духовного життя нашого суспільства в умовах війни є відродження та формування історичної пам'яті. За останні роки вона стала об'єктом наукового дослідження відомих учених держави, зокрема П. Толочка, Л. Губерського, В. Андрушенка, В. Вашкевича, М. Михальченка, В. Романця, Ю. Прилюка, О. Поліщука, М. Поповича, Г. Грабовського, М. Мальованого, В. Смолія, В. Степанкова.

Зусиллями сучасних культурологів, філософів, публіцистів, громадських діячів повертаються із забуття знакові для народу імена, події, цілі епохи, що донедавна були невідомими, табуованими не лише широкому загалу читаючої публіки, але й фахівцям-науковцям.

Виклад основного матеріалу дослідження із зазначенням методів та повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Людська властивість адаптуватись до психологічних, культурних змін і трансформацій полікультурного простору в умовах військових дій, як предмет соціальної роботи, в реаліях військової агресії і загрози повсякденної реальності втрати рідних і близьких, небезпеки власному життю викликає зацікавленість молодих студентських дослідників і науковців нашої держави. Вагомість будь-якого соціокультурного феномена, як і його теоретично-практичне дослідження, екстраполюють теоретичні диспути з практичним досвідом і трансформаціями самого предметного дискурсу об'єктивної теорії і практики буденності

військового стану, об'єктивація якої створює умови конструктивного переосмислення саме ключових розбіжностей, в соціокультурній реальності і розвитку сенсу самого явища на рівні усвідомлення його онтологічних процесів буття нашої держави в умовах гібридної і гарячої форм війни. Під час військових дій соціокультурні пріоритети духовного і психологічного аспектів соціальної роботи є продуктом психолого-педагогічної синергії раціональних, емпіричних досліджень, духовного осмислення в рамках визначених психологічно-філософських і соціально-філософських практик.

У цьому напрямі М. Максюта розмірковує про те, як людська унікальність має змогу об'єднувати духовні та тілесні властивості, а особистісний вимір буття є тим «простором», де в алгоритмах творчості людини, її самотворчості взаємодіють тілесне та духовне єство. «Самотворчість особистості надає особистісного сенсу і тілесності, і духовності. Лише у єдності, причому індивідуально-неповторній, духовного та тілесного ми й можемо говорити про духовно-прекрасну особистість» [1, с. 8].

На сучасному етапі соціальна робота стає все більш актуальною, тому що внаслідок війни відбувається спад економіки, зростає рівень інфляції, велика кількість людей стають безробітними, що зумовлюється соціально-економічними показниками. Внаслідок цих деструктивних процесів спостерігаємо погіршення стану здоров'я населення, виникнення конфліктів на міжгнічному ґрунті, посттравматичні синдроми наших воїнів та мирного населення внаслідок військових дій. Ми згодні з тим, що «соціальна робота базується на комплексі етичних стандартів, які охоплюють широкий спектр питань, зокрема продуктивних контактів між соціальними працівниками та їхніми клієнтами, які різняться за віковими, статевими, професійними ознаками, рівнем освіти, належать до інших культур» [2, с. 91].

До речі, розглядаючи різну методологію дослідження психологічних аспектів соціальної роботи в умовах війни, логічним вважаємо дослідження психологічних чинників, присутніх в усіх проявах соціального життя і відтворення духовних категорій, коли сучасне суспільство входить у стан турбулентності, хаотизації, викликаними гібридною і гарячими фазами війнами, пандемією COVID-19, застосуванням росіянами актів тероризму на нашій землі (Ірпінь, Буча, Краматорськ, Оленівка, Дніпро...).

Важливими компонентами сутності психологічних чинників соціальної роботи в сучасному мілітаризованому світі є державна і приватна ініціативна допомога найбіднішим прошаркам суспільства чи суб'єктам соціально-політичної дії, які потерпають від наслідків військової агресії. Важливим є те, на що спрямовується соціальна допомога і активність соціального працівника, суб'єкта соціальної дії та його однодумців у конкретних соціально-політичних умовах, адаптація до яких перевищує їхні можливості та потенціал соціальної роботи. У стресових умовах кожен потребує підтримки внаслідок фінансових, вікових, чи психофізіологічних особливостей

від агресивних впливів війни, турбулентності, зневіри, апатії, депресії, на деструктивних проявах якої концентрується сучасна психологічна наука.

Наслідком військових дій путінського режиму проти нашої країни є величезна кількість наших співгромадян, які змушені вести злиденний спосіб життя. Вони ледь знаходять ресурси на продукти і медикаменти, не те, щоб відшукати кошти на психологічну комунікацію, засоби виживання, але забезпечення психологічною підтримкою, як і включення до соціально-політичної практики, соціокультурної терапії – це те, над чим потрібно працювати і робити правильні висновки.

Нині психологічна тривога щодо карколомних економічних і політичних змін, може призводити до деструкції, апатії, депресії, істеричних проявів свідомого і підсвідомого рівня громадян. Всі ці елементи небезпечні для суспільства, психіко-динамічні відхилення здатні руйнувати збалансовану роботу державних органів і вносити додатковий тягар для соціальних працівників.

В умовах військового стану важливим напрямом соціальної роботи та соціальної психології є наукові розвідки в царині психологічних особливостей соціальної роботи в стані війни, усвідомлення сутності трансформаційних перетворень у суспільстві. Ці тенденції вимагають побудови новітньої моделі суспільства, тому що полікультурні трансформаційні конструкти потребують деталізованого дослідження і створення моделей нових суспільно-політичних зв'язків: ідеї – суспільно-політична практика – здобувач вищої освіти – владні інституції – психологічні концепції – соціокультурна об'єктивація інноваційного розвитку соціуму.

Соціальним працівникам, політикам, політехнологам потрібно переосмислити реальність і зрозуміти, що без гарантованої особистої і державної безпеки ми не зможемо формувати активного діяча, задіяного в трансформації соціальних процесів. Якщо немає особистої комунікації з владними органами, реформа суспільства буде досить проблематичною. Отже, саме психологічно стабільна особистість, її здатність і готовність до інтелектуальних змін, її адекватність у стравах і стриманість у стресових ситуаціях буде вирішальним стрижнем в напрямі психологічних особливостей соціальної роботи в сучасному воєнному і повоєнних просторах. Для того щоб послабляти вплив деструктивних чинників, можна застосовувати такі форми й методи: формування відповідних умов підтримки і стимуляції атмосфери довіри в колективі; проведення інноваційно-творчих заходів; стимулювання діяльності креативних лідерів; матеріальна й моральна стимуляція творчо-активних працівників.

Аналізуючи сучасний економічний, військовий, політико-соціальний стан українського суспільства, маємо об'єктивно підкреслити, що інтерес до проблем психології, соціальної роботи та соціальної освіти постійно зростатиме, бо ці процеси зумовлені реаліями війни. Вони продиктовані діалектичними законами суспільного розвитку і високою соці-

ально-психологічною потребою підвищення рівня підготовки фахівця-професіонала, яка заснована на гуманістичних ідеях і принципах з урахуванням його соціальних та психологічних запитів, здібностей, інтересів, досвіду роботи в стресових ситуаціях тощо.

Висновки і пропозиції подальших досліджень у цьому напрямі. Інноваційність психологічних аспектів соціальної роботи в умовах російсько-української війни виступає об'єктом наукових розвідок, які здійснюються за різними напрямками. Це дослідження програм, експериментальні соціальні творчі нововведення, дослідження в галузі створення методик і моделей.

Сучасні соціальні працівники повинні оволодіти професійними знаннями і навичками, розуміти суспільно-політичні процеси, релігійні особливості української держави, традиції, ціннісні орієнтири груп клієнтів, з якими вони працюють. У процесі соціалізації потрібно використовувати наявні мож-

ливості розширення своєї культурної і психологічної комунікації і потенціал практичного досвіду.

Ці процеси сприятимуть формуванню соціальної толерантності і відкриють горизонти полікультурного діалогу та взаємодії. Суттєво, що «особисті характеристики толерантного соціального працівника включають якості, які відображають розуміння і співчуття, здатність гнучко орієнтуватися у всьому діапазоні можливих рішень <...> Вважаємо, що питання формування міжкультурної толерантності майбутніх соціальних працівників у процесі професійної підготовки вимагають подальшого дослідження»[2, с. 94].

Окреслена проблематика очікує нових досліджень і наукових розвідок у царині психологічних аспектів соціальної роботи. Особливо актуальною ця наукова лакуна залишатиметься для здобувачів і молодих науковців нашої держави у воєнний і повоєнний періоди розвитку нашої держави.

Список літератури

1. Максютя М. Поняття «Тілесне» і «Духовне» у світоглядно-філософських пошуках Григорія Сковороди». URL: <https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/09/Vypusk-32-33.pdf>.
2. Козубовський Р. Міжетнічна толерантність соціального працівника в полікультурному регіоні як умова ефективної професійної діяльності. URL: <https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/09/Vypusk-32-33.pdf>.
3. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. Київ: «Орій» при УКСП «Кобза», 1992. 230 с.
4. Даренська В. Куліш як фундатор українського екзистенціалізму. *Філософська думка*. 2010. № 4. С. 103–115.
5. 22 січня – День Соборності України. *Інформаційні матеріали*. URL: <https://old.uinp.gov.ua/news/22-sichnya-den-sobornosti-ukraini-informatsiini-materiali>.
6. День Соборності України: історія виникнення традиції й свята. URL: <https://mkrada.gov.ua/content/den-sobornosti-ukraini-istoriya-viniknennya-tradicii-y-svyata.htm>.

References

1. Maksyuta M. (2020). Poniattia "Tilesne" i "Dukhovne" u svitohliadovo-filosofskykh poshukakh Hryhoriia Skovorody [Concepts of "Corporeal" and "Spiritual" in worldview and philosophical searches of Hryhoriy Skovoroda]. Retrieved from: <https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/09/Vypusk-32-33.pdf> [in Ukrainian].
2. Kozubovskyi R. (2020). Mizhetnichna tolerantnist sotsialnoho pratsivnyka v polikulturnomu rehioni yak umova efektyvnoi profesiinoi diialnosti [Interethnic tolerance of a social worker in a multicultural region as a condition for effective professional activity]. Retrieved from: <https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/09/Vypusk-32-33.pdf> [in Ukrainian].
3. Chyzhevskiy D. (1992). Narisy z istorii filosofii na Ukraini [Essays on the history of philosophy in Ukraine]. K.: Orii pry UKSP "Kobza". 230 s. [in Ukrainian].
4. Darenka V. (2010). Kulish yak fundator ukrainskoho ekzystentsializmu [Kulish as the founder of Ukrainian existentialism]. *Filosofska dumka*. № 4. S. 103–115 [in Ukrainian].
5. N.a. (2016). 22 sichnia – den sobornosti Ukrainy. Informatsiini materialy [January 22 is the day of the unity of Ukraine. Information materials]. Retrieved from: <https://old.uinp.gov.ua/news/22-sichnya-den-sobornosti-ukraini-informatsiini-materiali> [in Ukrainian].
6. Mykolaiv city council (2016). Den Sobornosti Ukrainy: istoriia vynyknennia tradytsii y sviata [The Day of the National Assembly of Ukraine: the history of the origin of the tradition and holiday]. Retrieved from: <https://mkrada.gov.ua/content/den-sobornosti-ukraini-istoriya-viniknennya-tradicii-y-svyata.htm> [in Ukrainian].